Otto Schneid
Papers

Lecture: Jewish Painting:
Its Essence and Development

6:00

40

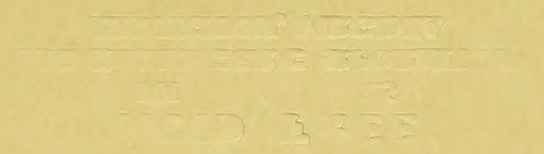

הרצאה

„הציור היהודי, מהותו והתפתחותו"

לשם הגבלת נושאנו נפנה קודם בקיצור למושג פופולרי מן הציירות היהודית, שבו לא נפל העדר. בשנים הראשונות של מאתנו, בימי התחלותיה של תנועתנו הלאומית החדישה, הרגישו ציירינו את הצורך, להשתתף בתנועה גם ביצירותיהם. אבל רק מעט הבינו אז את מסורתה של אמנותנו, את מסורתה הרוחנית והאסתטית ולכן היו סבורים שעליהם ליצור אמנות יהודית. אין זה איפוא פלא בדיננו, שבאיפתם זו תפשו בראשונה אמצעי קל מאד לתפילה, והוא הנושא היהודי: מחזות מחיי עמנו בעבר וטיפוסי יהודים לכל מיניהם. חלילה לי להקטין את זכות הדור שקדם לנו, אדרבה, גם התפילה הזאת יצרה גדולות, רצוני רק להדגיש, שאין הנושא לבדו סך-הכול של הערכים הלאומיים באמנות. אך יהודה או אישיו מן האיזור, כי כולנו עדיין מושפעים בידי התקופה המגזימה את חשיבות הנושא ועדיין חוששים מהעריך נכונה את הערכים המתהווים והקיימים של אמנות בתודעה והחלטה.

לכן לא נטפל העדר בציור היהודי מבחינת הנושא, אלא מבחינת סגנונו או צמיחי סגנון שימושי.

בסגנונו נתגלו [illegible] צדדים, שעליהם רציתי לרמוז בשם „הציור היהודי, מהותו והתפתחותו":

א) מצד אחד נשתדל להכיר בו את כוחות הקיום, קוים יסודיים שאינם משתנים, עיקרים מתמידים, ערכים בני-קיימא.

ב) מצד אחר נעמוד גם על עקבות דרכיו ההיסטוריות והגיאוגרפיות, להבין את יצירותיו כמסקנות תנאי המקום והזמן, כפגישת ההשפעות שהשפיעו עליו.

בשיטה שכזה אשתמש בהתחלפות עם צרכי הרצאה מצומצמת ומוגבלת, ונחברנה שתי המטרות: בתוך ההתפתחות נחפש את האחדות, בתוך השינויים הנראים בתקופות ובארצות — נשאף להכרת אלמנטים המתקיימים מעבר לשינויים.

בפני הציור היהודי לכל תופעותיו שהופיעו במשך הדורות חרבו לשמור ולהשמיע שאלה פרינציפיונית רגישה למצווה הידועה „לא תעשה לך פסל וכל תמונה":

יש המנמקים את חוסר אמנות הציור אצל היהודים במצווה זו — ויש המאדירים את ציורנו בעשרו והחולקים את קיומו לסתירה נגד המצווה. אומרים, שבעבור אמונו עליה התהוותה והתפתחה אמנותנו זו. החומר בעצמו יוכיח, שדרך [illegible] אתם.

כי האיסור, לתאר באמצעי האמנות את האיש, אינו אלא הניסוח האחרון וגלוי העקביות למגמה מזרחית כללית, הכוללת חוץ מישראל גם עמי המזרח אחרים ומחוזות אחרים של תרבות המזרח. אמנות הבודהיזם למשל לא תיארה בראשית את דמות האלהות או את דמות הבודהא. תחת לתארו מסתפקת האמנות הבודהיסטית הקדומה לרמוז עליו בצורת סמלים, כגון בחלל הכבוד של בנין הסטופא או בעצי-קודש. גם עקבות-רגליו המסוגננים של הבודהא ממלאים מגילה את מקומו, לפני שתארו גופו הוכנס בידי השפעת חוץ. — אמנות הנוצרית תאור דמויות אסון בלתי-מוגבל רק בתקופה המאוחרת [illegible] שמקורותיהם מהמערב. תנועה אפינית לנצרות המזרח היתה מלחמתה הגדולה נגד התמונות בימי-הביניים. בהחלט צדקו

חוקרי דברי-הימים, ליחסו את התנועה לאלמנט השמי ולתרבות המזרח. — באיזו-מה נגד התמונות מצטיינת כידוע גם אמנות האיסלאם בכלל. אעפ"כ, סוג אחד של הציור המוסלמי, היינו ציור כתבי-יד, הגיע בפרס ובהודו אפילו לידי פריחה, ומכל תמונות כולן נמנעה אמנות-האיסלאם רק עד כמה שהיא שמית. ותמורת תמונות הצמיחה אדריכלות רבת ציורות ואורנמנטיקה עשירה בדמיון מקורי. גם האמנות היהודית יש בה העיקרון הבלתי-דיוקני, הבלתי-תמונתי, אבל איננו שולט בה בעקביות גמורה ובתולדות ציורנו לתקופותיו רבו כל מיני תמונות. בתולדות לא היו לעולם מדינה סבילות, וגם בתולדות ציור ישראל התגדדה המגמה האחת עם מגמות המתנגדות לה לדיאלקטיקה פוריה. אמנם תאורי היש הרבו לבוצר בציורנו, אבל אין התאור סתם הוא העיקרון האמריץ בהם, ובפרט אין התאור הפיגורלי נקודת-הכובד של ציורנו. החומר העומד לעזור לנגד עינינו יוכיח, כי בשלשה כוונים מתבטאות נטיותיו המיוחדות והיצירתיות במלוא מובן המלה, ואלה הם:

א) תפאורה מפשטת ובלתי-דיוקנית;

ב) גילוי הרגש, אכספרסיה, הבעה;

ג) יחס מיוחד לאות הכתב והשתמשות בפאור המצויר.

פתחתי בסיסמאות מצומצמות, לסמן את מטרת הסתכלותנו האמפירית, העיקרית. להעמיד שאלות ולפתור אותן אך ורק על יסוד הנסיון, העובדות, לזהי השיטה המחייבת גם בחקירת האמנות. ברם, נודה גם בגבולותיה. כי רק קוים כלליים היא נתנה לנו והשגותיה במדע הרוח רחוקות עדיין מדיוקה ~~הרב~~ הגדול במדעי הטבע. הגדרה מדויקת למהו של הציור האנגלי או הציור היהודי מי ימצא! בכל זאת הספיק המדע להבליט מושגים המרשים להכיר אותם ביצירותיהם האפיניות. כן השתדלתי בזה גם אני לתרום תרומה-מה להכרת הציור היהודי.

בשם „הציור היהודי, מהותו והתפתחותו" רציתי לבטא, שאין שתי בחינות נפרדות בחקר הציור היהודי ובתולדותיו:

מצד אחד ~~נבדוק נחפש בו נשתדל להכיר בו את תולדות הזמן והמקום,~~ נשתדל להכיר בו את כוחות הקיום, את קוים יסודיים שאינם משתנים, עיקרים מתמידים, ערכים בני קיימא.

מאידך גיסא נתור עקבות דרכיו ההיסטוריים והגיאוגרפיים, להבין את יצירותיו כמסקנות תנאי המקום והזמן, כפגישת ההשפעות והשפעתו עליו. בשיטה זו אשאף להשיג את שתי המטרות. ~~לאחד~~ ~~לזהור נחפש את המהות~~ בתוך ההתפתחות נחפש את המהות, בתוך השינויים הנראים בתקופות ובארצות – נשאף להכרת אלמנטים המתקיימים מעבר לשינויים.

בפני הציור היהודי לכל תופעותיו שהופיעו במשך הדורות ~~אלא~~ הרבו לשמור ולהשמיר שאלה פרינציפיונית הקשורה למצוה הידועה, „לא תעשה לך פסל וכל תמונה". יש המנמקים את חוסר אמנות הציור אצל היהודים במצוה זו ויש המכירים את ציורנו בכל עידנו ומסבירים את קיומו כסתירה נגד המצוה. הם אומרים שבעקבות אמננו עליה ~~נזרו~~ התהוותה והתפתחה האמנות הזאת. החומר בעצמו יוכיח לנו, שרק במקצת הצדק אתם.

כי האיסור ~~בנוגע לכל דבר~~ לתאר באמצעי האמנות את היש אינו אלא הניסוח האחרון וקצה העקביות למגמה מזרחית כללית הבולטת חוץ מישראל גם בעמי המזרח אחרים ומחוזות אחרים של תרבות המזרח. הבודהיזם למשל לא תיאר בראשיתו את דמות האלהות או דמות הבודהא. ~~ו~~ תחת לתארו מסתפקת האמנות הבודהיסטית הקדומה לרמוז עליו בצורת סמלים, כגון בחתי‑הכבוד של בנין הסטופא או בעצי קודש; גם עקבות רגליו (המסוגננים) של הבודהא ממלאים מתחילה את מקום דמותו. – אשר לאמנות הנוצרית, שם העקרון של תאור הדמויות אינו בלתי‑מוגבל רק בחלקה המערבי והרומאי שמוצאם מהמערב. תנועה אפינית לנצרות המזרחית היתה מלחמה הגדולה נגד התמונות בימי הביניים. בהחלט צדקו סופרי התולדות שיחסו את התנועה קודם כל לאמונה השמית שבנצרות המזרח. ~~כידוע~~ כידוע מצטיינת אמנות האיסלאם בכללה באיבת‑מה נגד התמונות. ~~אבל~~ אך סוג אחד של הציור המוסלמי, היינו ציורי כתבי‑יד הגיע לפריחה בפרס (ובהודו) ואצל תמונות עלן נמנעה אמנות האיסלאם רק עד כמה שהיא שאית.

ניכר נא את הדרכים שהיא פיתחה תמורת התמונות: את אדריכלותה רבת הצורות, את האורנמנטיקה שלה בשפע מחלפותיה המקוריות. גם באמנות היהודית יש בה העקרון הבלתי‑תמונתי, אולם איננו שולט בה בעקביות גמורה, וביחוד בתולדות ציורנו לתקופותיו רבות של מיני תמונות. אין התולדות סכימטיות, וגם בתולדות ~~אמנות~~ ציורת ישראל המודבה המגמה האחת עם מגמות המתנגדות לה בדיאלקטיקה ~~צירתית~~ פוריה. אמנם נוצרו תאורי היש אמנותיים, אבל אין התאור סתם הוא העקרון המכריע בהם, ~~אלא כוחות אחרים נזכרנו~~ ~~שבציור בכלל אין תפקידו היחיד ותכנו העיקרי להחזיר את המציאות~~ ואין בתאור הפיגורלי

נקודת הכובד שלו. החומר העומד לעבור לנגד עינינו יוכיח, כי בשלשה ניונים מתבטאות נטיותיו המיוחדות והיצירתיות במלוא מובן המלה, ואלה הם:

מטאפורה פלסטית ובלתי-ציורית;

גילוי הנפש, אכספרסיה, הבעה;

יחס מיוחד לאות הכתב והשתתפותה בפאור המצויר.

~~את שלשת הניונים הללו~~

פרחתי בסיסמאות מצומצמות, לסמן בהן את מטרת עצם הסתכלותי האמפירית. ~~לבאר אחריהן~~ להעמיד שאלות ולפתור אותן אך ורק על יסוד הנסיון, העובדות, ~~בתוך זה~~ ~~תוך המחקר הזה~~ וזוהי השיטה המחייבת גם בחקירת האמנות. אולם רק קוים כלליים אפשר להשיג בזה. ~~את~~ הגדרה מדויקת של מהות הציור האנגלי או היהודי מי ימצא! אבל בהחלט הספיק המגע להבליט מושגים ~~חיים~~ ~~במספיקים~~ הכרחיים להכיר את יצירותיהם האפיניות. כן ~~לכיתי הבדה~~ השתדלתי אולי גם אני, לתרום תרומת-מה לתורת הציור היהודי.

המאפינים

אלה שהזכרנו

היסודיים ~~אין~~ כגון ל[illegible] - אין באפשרותם אלא לגרום, ~~[illegible]~~

להכשיר ~~ולחנך~~ ולחנך אותנו לעצם הדבר המכריע, והוא הרגע, שבו נפקחות

עיני אדם ~~נפקחות~~ ובלבו נולדת החוויה.